творчества на развитие русской литературы и культуры в целом. Осветить основные моменты творчества поэтесс пушкинской эпохи, обосновать и донести до читателей данный материал, который будет способствовать углублению дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: *женщины-поэтессы, стих, творчество, мотив, литературная деятельность.*

Оксана Гарачковська, доц. (Київ)

УДК 821.161.2
ББК 83.3 (4УКР)

Ідейно-тематична і жанрова типологія гумористично-сатиричних творів Павла Глазового

Стаття присвячена аналізу гумористично-сатиричного доробку Павла Глазового як специфічного способу художнього відображення дійсності епохи тоталітаризму та посттоталітаризму, обґрунтуванню ідейно-тематичної і жанрової типології творів письменника.

Ключові слова*: гумор, сатира, співомовка, гумореска, байка, мікробайка, мініатюра.*

Oxana Garachkovska Idea-thematic and genre typology of humouristic and satiric works by Pavlo Glasovy

The article deals with' the analysis of humour and satire heritage of Pavlo Glazovy as a specific way of the reflection of the totalitarism and post-totalitarism epoch, with substantiation of idea-tamatic and genre typology of the author's works.

Key words: *humor, satire, spivomovka, humoresques, fable, microfable, miniature.*

Деякі зміни громадсько-політичної атмосфери в українському суспільстві періоду «хрущовської відлиги» давали надії і на вільний розвиток сатири та гумору, хоча в добу «застою» сатира загалом виявилась «консервативнішою», аніж поезія чи проза, у сприйнятті нових ідей, зокрема щодо оновлення художньої палітри. І все ж гумористично-сатирична рецепція «непоетичної» дійсності 50 – 80-х років ХХ ст. постала на тлі досить стійкої, потужної традиції у вітчизняному письменстві. І якщо значну частину надбання української сатири, за влучним виразом зовсім не

гумористичного Василя Стуса, можна назвати «або чужомовною, або дурною», то творчість Павла Глазового – одного із найяскравіших представників віршованої сатири й гумору в українській літературі другої половини XX століття досить рельєфно вимальовується на цьому тлі. Те, що одного разу стало смішним, більше не може бути небезпечним.

Незважаючи на чималу кількість публікацій, присвячених творчості Павла Глазового, все ж доводиться констатувати, що його поетичні твори досі не проаналізовані ані на рівні ідейно-тематичної спрямованості, ані на рівні жанрових форм, художніх принципів і засобів комізму. Саме тому спроба хоча б частково заповнити означену прогалину українського літературознавства видається нам актуальною.

Отже, метою статті є вивчення гумористично-сатиричного доробку Павла Глазового як специфічного способу художнього відображення дійсності епохи тоталітаризму та посттоталітаризму, обґрунтування ідейно-тематичної і жанрової типології творів сатирика.

Здавна відома істина, що майже всі геніальні люди страждали так званим «синдромом єресі». І це не дивно, адже вони і мислять, і бачать далі, і відчувають усе, що відбувається навколо, набагато глибше, чим оточуючі. А, «прозираючи крізь віки», першими помічають і суспільні вади, і недолугість діянь і вчинків, зрештою, «голизну» сучасних їм політиків і влади загалом. Звісна річ, критична рецепція реалій сьогодення не всім до вподоби, особливо можновладцям, адже «сміху боїться той, хто уже нічого не боїться» (М. Гоголь). Сміх завжди був і залишається донині вірною ознакою морального здоров'я людини.

«Синдром єресі» не обійшов і поета-гумориста Павла Глазового. «Бо як могла людина з унікальним творчим даром, енциклопедичними знаннями та, до останнього свого подиху, світлою пам'яттю, не помічати всього того лиха та неправди, що коїлася десятиліттями в Україні» [Кужільний 2007: 6], – підкреслив Г. Кужільний у передмові до одного з видань творів сатирика.

П. Глазовий почав друкуватися з 1940 р. Окремими виданнями вийшли: поема «Слався, Вітчизно моя!» (1958), поетичні збірки сатири та гумору «Великі цяці» (1956), «Карикатури з натури» (1963), «Коротко і ясно» (1965), «Щоб вам

весело було» (1967), «Мініатюри та гуморески» (1968), жартівлива поема «Куміада» (1969), «Усмішки» (1971), «Смійтеся, друзі, на здоров'я» (1973), «Вибране. Байки. Гуморески. Усмішки» (1974), «Байки та усмішки» (1975) та ін.

Багато писав для дітей, в основному, казки. У співавторстві з Ф. Маківчуком створив «Пушок і Дружок», «Старі друзі» (1957), з Богданом Чалим – «Про відважного Барвінка та Коника-Дзвоника» (1958), збірки: «Іванець-Бігунець» (1963), «Як сторінка, то й картинка» (1964), «Про Сергійка-Нежалійка та клоуна Бобу» (1965), «Перченя» (1966). Серед останніх книг письменника – «Вибрані усмішки» (1992), «Веселий світ і чорна книга» (1996), збірка «Сміхослов» (1997) та інші.

З-під пера поета вийшло понад двадцять книжок, не рахуючи сотень публікацій у періодиці. Письменник був лауреатом премії ім. Остапа Вишні 1988 року за книжку «Сміхологія»; першим лауреатом премії ім. Петра Сагайдачного 1996 року; Заслуженим діячем мистецтв України (1993); нагороджений орденом «За заслуги» ІІІ ступеня (1997).

Вдячні земляки шанобливо зберігають пам'ять про письменника. Будинок у селі Новоскелеватці Казанківського району Миколаївської області, де жив П. Глазовий, не зберігся. На тому місці було встановлено гранітний пам'ятник видатному сміхотворцеві, на якому викарбувано слова: «На цьому місці знаходилась хата родини Глазових, в якій 30 серпня 1922 року народився відомий поет-сатирик П. П. Глазовий».

А в 2007 році в смт Казанка Миколаївської області встановлено пам'ятник П. Глазовому, на якому викарбувано напис: «Корифею української сатири та гумору, земляку Павлу Прокоповичу Глазовому від вдячних нащадків» та слова великого поета: «Я так люблю веселий сміх, / Веселий сміх, що гріє всіх! / Переливаю в слово радість, / Яку в душі своїй зберіг. / І я щасливий, що пишу / Хорошим людям на потіху. / Ловлю в очах іскринки сміху / І довго в серці їх ношу». П. Глазовий у своїх творах не замовчував правду. Говорив чесно про владу, пильно підмічав у житті всі негаразди, вади, болі, пропускав їх крізь своє серце, а потім шукав дотепне, влучне слово, щоб дошкульно висміяти чи доброзичливо покепкувати над ними.

В усмішці «Письменники» Остап Вишня написав: «Є особливий ґатунок письменників. Це так звані гумористи. Вони пишуть для того, щоб читачі плакали, або самі плачуть, як пишуть, бо їм писати не хочеться. Нещасний народ всі гумористи, бо навіть, коли зуби болять, мусять писати щось „веселе”» [Вишня 2010: 21]. Отже, творче кредо письменника-гумориста – писати щось „веселе”, пильно помічати в реальній дійсності все потворне, низьке, що заважає людині бути людиною. Прагнення лікувати хворе суспільство «добрим сміхом» висловив і П. Глазовий у мініатюрі «Сонячний сміх»: «Сонце гріє, сонце сяє, / Як було й давно, / І ніхто не запитає / «А яке ж воно? / Прогресивне? Реакційне? / Добре чи лихе?» / Бо воно до всіх ласкаве / І до всіх глухе. / Бо воно усім належить, / Значить, нічиє, / Бо воно твоє і наше, / Ваше і моє. / Отакий і я хотів би / Розливати сміх, / Щоб для всіх він був далекий / І близький для всіх. / Коли смішно – хай сміються, / А не смішно – ні. / Головне, щоб не ліпили / Ярликів мені».

Завдання це нелегке: як же треба любити людину, щоб, глузуючи з неї, дбати про її і всієї нації моральне здоров’я. «Настояний на вишні з перцем» [Самчинська 2009: 5], Павло Глазовий заслужив непідробну любов простих людей саме вірністю самому собі. Не криючись і не плазуючи, поет-гуморист сміявся, але по-доброму, над людськими недоліками – незважаючи на ранги і статуси. І якщо сільська бабуся чи продавщиця з гастроному могли від душі посміятися над собою разом із автором, то владні чини насмішок простити не могли.

І хоча у творах П. Глазового ніколи не було прямолінійної критики влади, однак ця критика постійно проступала між рядків, і не могла не впасти в око уважному читачеві. Не служив митець ніколи владі, а тільки власному народу, до якого звертався своїми думками, своїм сміхом та іскрометним гумором. Бо ніколи, як він сам говорив, не був «датським писакою» (від слів дата, ювілей), ніколи не човгав по владних коридорах і не вишукував собі ніяких привілеїв. Навпаки, в своїх творах нещадно критикував, як і «чинуш» при владі, так і їхніх «прощальників» та підлабузників.

П. Глазовий працював переважно у жанрах співомовки, віршованої гуморески, байки. Як засвідчують його збірки «Коротко і ясно» (1965), «Куміада» (1969), «Сміхологія» (1982) та інші,

основна риса його співомовки полягає у художньому освоєнні народних джерел – лаконічних усмішок, анекдотів, жартів, колоритних мовних перлин тощо. Од них і сюжети співомовок, і діалоги персонажів, характер комічного. Скажімо, у співомовках «Як Микита став боксером», «Не той рівень», «Небезпечна похвала», «Спасибі вам» та багатьох інших П. Глазовий зумів кількома строфами передати сюжет або діалог і завершити оповідь несподіваним фіналом. Ось невдаха Єлисей зацікавився письменниками і цим здивував свого синочка. Школяр на його прохання перераховує відомих поетів і прозаїків. Прислухається татусь, мов от-от почує дороге йому ім'я. Аж нарешті: «– Стань, синочку, все в порядку. / От ми вияснили так, / Що на вулиці Толстого / Я в пивній забув піджак» [Глазовий 1967: 11].

Інший жанр – віршованої гуморески – теж досить широко представлений у творчому доробку письменника. Зокрема, до збірки «Щоб вам весело було» (1967) увійшли переважно гуморески різного характеру: від байок-сміховинок, гуморесок до бойових анекдотів і просто жартів. У віршованій гуморесці «На жіноче свято» висміюється скупий чоловік. Він не хоче відставати від всенародного звичаю відзначати жінку-трудівницю, але дарує своїй дружині … нову важку м'ясорубку. Більшість віршованих гуморесок цієї збірки, окрім того, що були актуальними, ще й «осяяні культурним духом і викликають повагу» (М. Годованець).

Основна риса віршованих гуморесок цієї збірки – актуальність, суспільна значимість, щира народна мова і вміле трактування теми. Це не дрібноміщанські сміховинки чи сміх заради сміху, а зброя проти зла у нашому житті.

У збірці П. Глазового «Весела розмова» (1979) вміщено також чимало байок. Вони характерні дотепністю, влучністю. Цікава байка «Лауреат». Ворон переміг у співі Солов'я. Як же, вигукне читач, не може бути! А сталося. Про це Ворон зізнається Сові: «А я йому, горластому, пробив тім'я дзьобом».

Майже 50 мікробайок об'єднані у циклі «Езопівські усмішки». Твори славетного байкотворця античних часів Павло Глазовий «пересадив» на український ґрунт. Майстерну розповідь завершує мудра мораль. Характерно, що в кожній байці вона своєрідна. Це мораль-повчання, мораль-порада, мораль-афоризм, мораль-жарт і т. д.

Понад піввіку Павло Глазовий промовляв до свого народу тією мовою, яку сприймало його серце та розум. Якщо не було можливості говорити відверто – вдавався знову ж таки до езопівської мови: «Свиня на виставці стоїть, / З корита п'є густі помиї. / Облипла салом, аж двигтить, / Та ще й медаль блищить на шиї. / Отак, буває, чудеса / Людина виявить у праці, / Але медаль за це дадуть / Якійсь безсовісній свиняці» [Глазовий 1979: 42]. Наведена байка «Медаль» була написана ще тоді, коли «дорогий» генсек мало не щодня приміряв на себе чергову нагороду.

Поет-гуморист написав духовний заповіт для наступних поколінь засобами такої сатири, якої наша література ще не знала. Хто ще міг відважитися так сказати на всю Україну, на весь світ: «Це праправнуки хозарські глушать нашу мову, // щоб розвіять Україну, як суху полову?». Принаймні, небагато знайдеться таких письменників. Хто іще в нашій літературі міг так просто і виразно описати і горе своєї Батьківщини, і причину біди, і свій біль, і свою синівську любов?

Невичерпними джерелами творчості гумориста були скарби живої мови, іскристі перлини народної мудрості. Творча палітра Павла Глазового вражає своїм розмаїттям. У більшості його творів (сатиричних мініатюрах, традиційних байках, гумосках, епіграмах, пародіях, казках для дітей і дорослих, інтермедіях, замальовках тощо), де розмову з читачем веде лукавий Чорнокнижник, смішне звучить не заради сміху. Тематичні обрії поезії П. Глазового неосяжні, вони зачіпають все – від невинних жартів до серйозної критики суспільства в цілому. Сміючись, але прямо і нещадно пише поет про недалекість, обмеженість людського розуму («Еволюція», «Бугаюка», «Вирізки»), про шлюбні стосунки («Макака», «Наречена», «Радуйтесь, піжони!»). Письменник суворо картає людей, які відмовилися від рідної мови («Мова», «Двомовний бас», «Молодці!», «Вороняча мова», «Тарас Бульба у Києві», «Руськомовний депутат» тощо).

Візьмемо, для прикладу, байку «Найсильніша мова». Написано її якраз у розпал чергової компанії з русифікації. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що Микита Хрущов – тодішній керівник СРСР – відверто заявив у Мінську, що комунізм тим швидше прийде, чим скоріше ми всі заговоримо російською мовою. Щоб прорвати ці блокуючи редути, збудити нівельовану

національну самосвідомість, потрібні були і ліричний натиск високої напруги (як у Василя Симоненка з його «Грудочкою землі», «Моєю мовою» та ін.), і пошук шляхів до серця читача крізь призму саркастичної візії: «Кіт собаці присягався: « – Більш не буду нявкать. / Щоб міцніла дружба наша, / Научуся гавкать. – / А коти і кошенята / Занявчали хором: «– Рідну мову забувати? / Як тобі не сором? – / Те почувши, розізлився, / Розлютився псище / І загнав котяче плем'я / На брудне горище. / – Ах ви ж гади довгохвості! / Я вас наскрізь бачу! / Пам'ятайте: мов немає / Кращих за собачу!» [Глазовий 1979: 56].

Згадана байка П. Глазового, як і інші твори митця, доволі стисла, не розтягнута. Інакомовлення автора було досить прозорим. Однак її «мораль», спресована в тугу пружину, висловлена в кількох рядках, уточнювала об'єкт сатири – «старшого брата» з його «мовною» політикою: «Тож давайте поміркуєм, / В кого мова краща. / Чи не в того, хто сильніший, / В кого більша паща?» [Глазовий 1979: 57].

Хто ще, окрім поета-сатирика, міг в часи боротьби з «оголтєлим націоналізмом» сказати всім «продавщицям гострим і бідовим» та їм подібним: «Бо якраз така ж біда / в моєї корови: / має, бідна, язика / і не знає мови». Або пояснити бабусі, яка не може второпати, звідки на курячих яйцях беруться печатки, що «є спеціалісти, / які можуть з печаткою / й не туди залізти».

Останньою прижиттєвою книгою П. Глазового стала збірка «Архетипи» (2003). Гуморески й фейлетони, вміщені в ній, висвітлюють теми нашого непростого сьогодення – сучасних правителів нашої держави, які вершать беззаконня, проводять згубну політику в країні, знищують все українське, ставлять наш надто терплячий народ на коліна, затягуючи на його шиї тугий економічний (і не тільки) зашморг. Усі ці «герої» легко впізнавані хоча б тому, що П. Глазовий не приховує в книзі їхніх справжніх імен. Тут і Кучма, і Табачник, і Гордон, і Кобзон, і прем'єри, і міністри, і народні депутати… окрім цього, книга щедро ілюстрована – ціла галерея дотепних карикатур, глянувши на які, читач легко впізнає того, про кого йдеться.

Книга відкривається присвятою одного з прихильників творчості П. Глазового Віктора Кочевського: «А ти більше підсипаєш перцю, – / Й кривляться всілякі поторочі, / Хамоплюї,

україножерці. / Буде з них злоба чорнюща перти, / Ринуть до трибун пустомолоти. / Гей, у тебе, сміхотерапевте, / Ще надовго вистачить роботи» [Глазовий 2003: 5].

Поет-сатирик «створив у своїх творах строкату й різноманітну галерею персонажів, що самі промовляють за себе, живуть своїм життям, постають такими, якими є: не кращими й не гіршими, але скрізь – справжніми» [Цит. за: Скрипник], – слушно зауважував А. Скрипник. Усі персонажі П. Глазового втілюють риси, характерні для свого часу і свого народу. Порушені проблеми добре відомі читачам. Ось сатирична мініатюра «Перевертні»: Ті, що в Партії / Були членами, / Стали босами / Й бізнесменами. / Та багатство їх мало радує: «Знову хочеться / Бути владою. / Бувші практики / Й теоретики / Завели нові / Партбілетики» [Глазовий 2003: 23].

А ось «герой» фейлетонна «Про матушку й неньку»: «Час минає і міняє Звичаї й закони. / Колись кобзи подобались, / А тепер – Кобзони [Глазовий 2003: 30]. Досить оперативно відгукувався П. Глазовий на реалії сьогодення, виводячи у своїх гуморесках на білий світ і «вельми народних» депутатів, і навіть президента з його оточенням. В одній з останніх його гуморесок ідеться про те, як Тарас Бульба (у поета-гумориста набралась ціла поема про пригоди та різні метаморфози нашого пращура в сучасних умовах) балотувався в депутати і як зіткнувся з компроматом. Висновок був по-козацькому прямолінійним: «Піду просить пробачення перед козаками. / Не хочу я з придурками битись кізяками». Хтозна, що написав би П. Глазовий про нинішні виборчі перегони?

Отже, ідейно-тематичною спрямованістю і багатством жанрової палітри сатирично-гумористичних творів П. Глазовий істотно збагатив естетичну платформу української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. П. Глазовому належить заслуга такого осмислення комічного, при якому воно, втративши амбівалентність, притаманну народним сміховим першоджерелам, увійшло в літературу другої половини ХХ ст. з великим потенціалом викривальної й перероджуючої сатири. Письменник виробив ряд форм комічного (діалогізм, інтертекстуальність, існування мови як системи символів та ін.), які й нині побутують в українській літературі.

Вибір засобів сатиричного викриття певною мірою визначався і своєрідністю таланту письменника, який, трансформуючи чималі художні досягнення попередників, убираючи в себе справді по-новаторському нове, що вже з'явилося в українській гумористиці, вносив також свою частку в збагачення вітчизняної віршованої сатири й гумору. Письменника любили за простоту, іскрометний гумор, влучне, точне слово, в'їдливу сатиру, незважаючи на чини й обличчя. Його боялися і ненавиділи бюрократи, чиновники, злодюги, підлабузники всіх мастей та відтінків. Кожен негідник бачив у його гумореcках особисто себе і скаженів від люті, що його викрили й вивели на чисту воду. Не один з них не спав ночами, бо співомовки віршовані гумореcки Глазового били точно в яблучко, як постріл снайпера, і від його слова годі було сховатися чиновникам. Нині, коли на українській естраді пишним цвітом буяють псевдогумористи – сердючки, кролики, камеді-клаби з їхнім суржиком, гумором нижче пояса, нецензурною лексикою, усім нам так бракує гумористично-сатиричних творів Павла Глазового.

Література: Вишня 2010: *Вишня* Остап. Вишневі усмішки. Заборонені твори / Остап Вишня; [укл., прим. і передм. С. А. Гальченка]. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 384 с.; *Глазовий* 1967: Глазовий П. Щоб вам весело було: Гумореcки / Павло Глазовий. – К. : Мистецтво, 1967. – 128 с.; *Глазовий* 1979: Глазовий П. Весела розмова: Гумор і сатира / Павло Глазовий. – К.: Молодь, 1979. – 112 с.; *Глазовий* 2003: Глазовий П. Архетипи / Павло Глазовий. – К. : Діокор, 2003. – 346 с.; Кужільний 2007: *Кужільний* Г. Передмова // Глазовий П. Сміхологія / Г. Кужільний. – К.: Фенікс, 2007. – С. 3–11.; Самчинська 2009: *Самчинська* Т. Павло Глазовий: Настояний на вишні з перцем /Т. Самчинська // Літ. Україна. – 2009. – 30 жовтн.; Скрипник: *Скрипник* А. http://lib.misto.kiev.ua/Сміху іскорки ясні... / Анатолій Скрипник – Режим доступу: http://lib.misto.kiev.ua/UKR/BIOGRAPHY/glazovi1.txt. – Назва з екрана.

Статья посвящена анализу юмористически-сатирического наследия Павла Глазового как специфического способа художественного отражения действительности эпохи тоталитаризма и посттоталитаризма, обоснованию идейно-тематической и жанровой типологии произведений писателя.

***Ключевые слова**: юмор, сатира, юмористическое стихотворение, юмореска, басня, микробасня, миниатюра.*